

Vlaams Instituut voor de Zee
Flanders Marine Institute

VLIZ (vzw)
VLAAMS INSTITUUT VOOR DE ZEE
FLANDERS MARINE INSTITUTE
Oostende - Belgium

HET WATERWEGENNET TEN NOORD-OOSTEN VAN BRUGGE

IN DE XIIIe EEUW

(slot)

31960

B. DE REIE STROOMAFWAARTS VAN BRUGGE.

De eerste vermelding die wij hebben van de Reie tusschen Brugge en Damme dagteekent van 1213 : « si vinrent sor une aighe que on apiele la *Roie*, *cele aighe vai de Bruges au Dan* » (1).

In 1252 is er spraak van gronden te Sint-Kruis bij Brugge, liggende nabij een moeras langs de Reie : « ... terras jacentes in parrochia Sancte Crucis iuxta Brugas propre paludem iuxta *Royam...* » (2).

De akte waarbij de heerlijkheid van het Maendagsche aan de stad Brugge wordt verkocht, (6 Mei 1275), spreekt eveneens van : « ... le *Roie ki keurt vers le Dam...* » (3).

Een akte van 3 April 1288 waarbij graaf Gui de Dampierre een moeilijkheid regelt tusschen de stad Brugge en de bezitters of pachters van gronden in de watering van Romboutswerve, gelegen ten Noorden van de Reie tusschen Brugge en Damme,

(1) *Histoire des ducs de Normandie et des rois d'Angleterre* (uittreksels uitgegeven door Holder EGGER), M. G. H., S. S. XXVI, bl. 709.

(2) Akte van den deken van de Christenheid van Brugge, in het cartularium der Magdalena (1337), *Archief der burgerlijke godshuizen te Brugge*, fonds der Magdalena, register Nr. 1, f° 80v. Cfr. DE FLOU, *Woordenb.* XIII, col. 387.

(3) GILLIODTS VAN SEVEREN. *Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées dans le Franc. Coutume de Syssele*, pièce II, bl. 33.

toont eveneens dat de Reie van Brugge naar Damme liep : « ... nord de le *Roye ki ceurt entre Bruges et Dam...* » (1).

Uit die enkele teksten komt het reeds duidelijk voor dat er buiten Brugge een waterloop lag die van voornoemde stad naar Damme liep (2).

De Reie begon te Brugge nabij de Speypoort, enkele tientallen meters ten Oosten van het Oude Zwin (3), liep verder als grens tusschen de parochiën Sint-Kruis en Koolkerke (4),

(1) GILLIODTS, *Coutume de Damme* N° XVII, bl. 182-183.

(2) Het zal wellicht niet van belang ontbloeit zijn aan te stippen dat een charter van 1398 de Reie aanduidt als de vaart tusschen Brugge en Damme : « ... in de prochie van Sinte Cruus noord van der kerke an de zuud zyde van der vaert tusschen Brugghe ende Damme... » (*Archief van de Poterie te Brugge*, charter Nr 425).— In een charter van 1515 wordt de Reie « zwene » geheeten : « ...Coolkercke... jeghenode ghenaept ten Drien Brauwers, up de noordtzyde van den *zwene* loopende van Brugghe naer Damme... » (DE FLOU, *Woordenboek III*, col. 531 s. v. *Drie Brauwers(ten)*). De aangegeven teksten bij De Flou, bewijzen duidelijk dat de « Drie Brouwers » op de Reie lag, wat wij ook zien op de reeds vermelde kaart Nr 670 van het Staatsarchief te Brugge (Romboutsverve 1676). Daar liggen de *Drij Brouwers* ten Oosten van het 22° begin der watering, op de westzijde van den *damschen vaert* of vroegere Reie.

(3) « ghebesigd an de vaerdesschen voor de Speypoorte ende an 't hec dat men sluit voor de scepen in de *Reye* ». Stadsrekening van Brugge 1413-1414, f° 30 v. In een register met renten en inkomsten van de Poterie van 1421, is er spraak van land gelegen « Buter Speypoorte... streckende metten noordhende an den *Reydijc* ». *Archief van de Poterie te Brugge* register Nr 8 (f°s niet genummerd), einde van het register. Wij vinden hetzelfde in register Nr 9 (1452).

Voor het onderscheid tusschen Reie en Oude Zwin, zie boven bl. (1032-1033).

(4) Wij zien dit duidelijk uit een groot aantal teksten waar stukken grond gelegen langs de Reie ofwel tot het gebied van Sint-Kruis ofwel tot het gebied van Koolkerke behooren. Benevens de boven geziene tekst van 1252 (bl. 83 en nota 2), ziehier enkele der oudste teksten : « binder prochie ende binden ambochte van Sinte Crues up 's Proefs ende in steden tusschen Willems van Osteit enter Ziekerlieden streckende in de *Reye* » 1293. *Stadsarchief te Brugge*. Gheluwenbouck f° 97.

« liggende binden ambochte ende binder prochie van Coelkerke up 's Proefs ende in steden behoesten den lene buten dike streckende behoestalf Daniel f. Louwerins damme tote in de *Reie* » (1294) Ibid. charters Nr 74 en Gheluwenbouc fo. 97v. Cfr Gill. Inv. I. Nr 74.

« liggende binden ambochte ende binder prochie van Sinte Crues up 's

vormde dan verder de Zuider grens van een deel van de watering van Romboutswerve op het gebied van Oostkerke (1), en nabij Damme de Noordergrens van een deel van de parochie Sint-Katharina bij Damme (2), liep door de stad Damme tot enkele meters voorbij het stadhuis (3) waar zij in het eigen

Proefs ende in steden bachten Willems Buts woninghe upte *Reye* » (1294) Ibidem, charter Nr 76 ; cfr Gill., op cit. Nr 76 en Gheluwenbouc f° 98v « binder prochie van Coelkerke up 's Proefs buten dike in de *Reye* » (1294) Ibid. Gheluwenbouc f° 99v.

De charters Nrs 72, 78, 79 spreken eveneens van grond langs de Reie te Koolkerke. Wij zien het duidelijk, al wordt de Reie niet genoemd. Ook in het Gheluwenbouc vinden wij nog een tiental dergelijke teksten uit denzelfden tijd (f° 97-99). De stadsrekening van 1294 spreekt ten andere eveneens over die gronden als liggende langs de Reie (zie bl. 89 n. 3). In het reeds meermalen gebruikte Renteboek van het Sint-Jans-hospitaal (*Staatsarchief Brugge*, Aanwinsten Nr 1912) vinden wij ook dergelijke teksten : f° 72 « In Sente Cruus in den Broec.. streckende nortwart tote up de *Roye* », « up de *Roye* nortwart ». — f° 79 v. « In Coelkerke... ende leght zod van der kerken over de *Roihe* ». — f° 83 v. « (In *Coelkerke*)... an de nortzide van der *Roihen* », « ... ende leght of northalf der *Roihen* ».

(1) « et les boines gens ki ont luer tieres de Reinhoudswerf nord de le *Roye* ki cuert entre Bruges et Dam ». *Stadsarchief te Brugge*, charter Nr 45. Ook bij Gilliodts, Cout. de Damme Nr XVII, bl. 182.

« In Oostkerke cheins... ende dit voorseide land leghet al vaste an 't water an die nord zide van der *Roye* » (1337). *Archief van het Sint-Jans-hospitaal te Brugge*, Renteboek van 1337, Register Nr 2⁸⁰, f° 106 v.

(2) « binder prochie van Sinte Katelinen bi den Damme ende in steden tusschen de Zieken Lieden ende den stadbomen nord over den wech streckende in de *Reye* » (1293), *Stadsarchief te Brugge*. Gheluwenboeck f° 97 v.

(3) « staende aen de suutside up de *Roye* [op het gebied van de stad Damme] al so men te Brugghe waert vaert » (1316). Akt van de schepenen van Damme, *Archief van het Seminarie te Brugge*, Charter Nr 1574. « [In den Dam chens]... ende leghet of zuithalf der *Roihen* bewesteñ der Ziekerliede... Actum M°CCC° XXV° Martini ». Renteboek van St Jans hospitaal, begin van de xiv^e eeuw, (*Staatsarchief te Brugge*, Aanwinsten Nr 1912, f° 71).

« In den Dam chens... of zuithalf der *Roihen* tusschen der Zieker lieden ende der *Roihen*... Actum M° CCC° XXV° Martini » (Ibidem).

Het pesthuis de « Ziekerlieden » lag juist buiten de stad Damme, naar Koolkerke toe op den Westkant van de Reie. (GILLIODTS, *Invent.* IV. bl. 320).

In hetzelfde Renteboek is er verscheidene malen spraak te Damme van de « oude speye » en de « nieuwe speye » die op de Reie lagen. « In den Dam

lijke Zwin uitliep (1).

Uit dit alles zien wij dat de Reie ongeveer liep ter plaatse van het huidige Brugge-Damme (-Sluis) kanaal.

De oude kaarten bevestigen ten andere die gegevens. We vinden de Reie op de twee kaarten van Lanceloot Blondeel (). Vooral de kleine kaart geeft een tamelijk nauwkeurig idee over den loop ervan. De Westelijke vertakking nabij Damme behoort echter niet tot den loop van de Reie. Deze is een nieuw kanaal, gegraven in de xiv^e eeuw (3). Ze is veel beter weergegeven op de plans van Brugge en Damme, door Deventer,

rente... up sine hofstede die leght an die westzide van der maerct, ser Willems huus Uten Hemme staet an die zuutside, die *nieuwe speye* leght an die noordzide... » (ibid., f° 70). « [In den Dam rente]... an die nord zide van der *ouder speye*... » (ibid.). De Oude Speye lag juist achter het stadhuis van Damme zooals wij zien uit den volgenden tekst : « bider *ouder speye* ten Damme bachten der stede huus » (Brugsche stadsrekening 1361-1362, Gilliodts, Invent. III, bl. 337). De tekst over de nieuwe speye toonde dat deze heel dicht bij de oude moest liggen aangezien ze gansch in de nabijheid van de markt ligt.

In een register der xvii^e eeuw « Cahier der Cappelrie van Sinte Fiacre gheseyt Haelst gefondeerd in de O. L. Vrouw kerk te Brugge, (*Staatsarchief te Brugge*, fonds der O. L. Vrouw kerk, Nr 44) waarin oude akten afgeschreven zijn, vinden wij onder de renten die gelegen zijn te Damme : « sitam supra *Royam* a parte zuid » 1360, (f° 20) ; « qui dicitur Ramouds houck supra *Royam* » 1360 (f° 20 v.) ; « an de zuudtzyde van der *Roye* up den houck van Sincte Pieters vindere straetkin » 1355 (f° 26).

Uit de hiervoor aangegeven teksten zien wij dat de Reie tot bij de markt van Damme kwam. De oudere kaarten toonen ons dat het Zwin moest beginnen — en dus de Reie eindigen — op enkele meters achter het stadhuis van Damme, een weinig dus over de *oude speye*. (Zie het plan van Damme op het groot plan van Brugge van Marcus Gheeraerts, alsook het plan van Damme door Deventer). Een gravuur uit het begin der xixe eeuw met een gezicht op de Reie bij de markt te Damme, vóór het delven van de huidige vaart Brugge-Sluis, toont ons dat de Reie juist links liep van het tegenwoordige huis Nr 7 (Café Français) op de markt te Damme, dat vroeger het speyhuus was, en vandaar voort over de markt op slechts enkele meters ten Westen van het stadhuis (*Museum van het Hospitaal te Damme*).

(1) Voor het eigenlijke Zwin, zie hier beneden, bl. 90 v. v.

(2) GILLIODTS. *Bruges ancienne et moderne*. Deze kaarten hangen in de leeszaal van het Stadsarchief te Brugge.

(3) Zie de kaart bij dit werk : het kanaal rond de Zeuge (tegenover bl. 1026,

waar eveneens het nieuwe kanaal ten Westen van de Reie wordt aangeduid (1).

We vinden ze nog op het plan van Brugge door Marcus Gheeraerts, waar de afstand tusschen Brugge en Damme niet in evenredigheid is met de schaal van het plan. Het gedeelte van de Reie dat binnen de stad Damme lag is hier vooral goed weergegeven. Op den Westkant van de markt, juist voor de brug over de Reie, zien wij een gebouw dat op de Reie staat: 't is het speyhuys. Enkel tientallen meters verder, een weinig over het stadhuis, zien wij een sluis, die zooals we boven zagen, op de plaats staat van de « oude speye » uit de xiv^e eeuw.

Wij wijzen ten slotte op de kaart van Pourbus uit het Gruuthuse Museum te Brugge (2), en vooral op zijn kaart van de watering van « den Broucke » (3), waar we duidelijk de Reie zien kronkelen tusschen haar twee dijken. De kaart van Romboutsverve van 1676 (4), geeft ons de ligging aan van de Reie ten opzichte van het grondgebied van die watering.

Alles toont dus dat de Reie ongeveer overeen komt met het deel Brugge-Damme van de huidige vaart van Brugge naar Sluis (5). Uit de verschillende oude kaarten zien wij evenwel dat in plaats van het tegenwoordige rechte kanaal, vroeger een kronkelende, onregelmatige waterloop vloeide (6).

De Reie, evenals het Oude Zwin, was op gansch haar loop goed ingedijkt. Dit bewijzen ons de talrijke vermeldingen van dijken langs de Reie tusschen Brugge en Damme (7). Wij

(1) *Atlas des villes de la Belgique au XVIe siècle*. Bruxelles, Institut national de Géographie.

(2) Zie de plaat bij dit werk. (tegenover bl. 1059.

(3) *Staatsarchief te Brugge*, Kaarten en plans, Nr 628.

(4) *Ibidem*, Nr 670.

(5) Zie topogr. kaart van België op 1/20.000^e, feuille XIII, planchette nr 1 (Brugge) en nr 2 (Moerkerke).

(6) Dit zien wij eveneens op de geschilderde kaart met de forten, in de streek ten Noordoosten van Brugge, gemaakt door Jan Lobbrecht in 1660 (*Gruuthuse Museum te Brugge*).

(7) Zie de teksten op bl. 84 nota's 3 en 4. Zie ook de akte van 3 April 1288 bij GILLIODTS. *Coutume de Damme*, nr XVII, bl. 182-183. Zie ook beneden, bl. 90 nota 2. Cfr. DE FLOU, *Woordenb.* XIII, col. 385-386 s. v. *Reidijk* (den),

vinden ook moerassen en polders (1) langs de Reie vermeld, wat ons schijnt aan te duiden dat de Reie evenals het Oude Zwin, en zooals met volle zekerheid bekend is voor het eigenlijke Zwin, oorspronkelijk veel breeder en uitgestrekter was en aan de getijden der zee onderworpen. Daar ook, zooals in de twee andere waterlopen, hebben zich door aanspoeling van grond en indijking schorren en polders gevormd, en zoo is ten slotte de Reie, vanaf de XIIIe eeuw, als een soort kanaal blijven voortbestaan, waarvan de verbinding met de zee geregulariseerd werd door de sluis te Damme (2). De Reie, in de XIIIe eeuw, was bevaarbaar en werd door de stad Brugge voor de scheepvaart gebruikt. De akte van 3 April 1288, toont ons dat de bevaarbaarheid ervan werd geregeld door de sluis te Damme: « et disent ke cil de Bruges devoient et estoient tenu de warder et tenir à luer cous le dic de luer tières de Reinboudswerf devant dites encontre le Roye par le raison de chou ke cil de Bruges faisoient quant il luer plaisoit monter et avaler le ewe de le dite Roye par luer espoye du Dam, pour mener i et remener luer mercandises à neif ensi com il luer plaisoit » (3). Wij zien uit dien tekst eveneens dat de sluis te Damme, die achter het stadhuis lag (4), aan de stad Brugge toebehoorde (5).

(1) Zie bl. 83 en nota 2. In het Renteboek van St-Jans-hospitaal (begin XIVe eeuw), vinden wij den volgenden tekst: « In Colkerke ceins... een *polrekin* ende leght of nort half der *Roihen* » (f° 83). De ommelooper van de watering van Romboutswerve van 1456 (*Arch. der Burgerlijke godshuizen te Brugge*, fonds van het Begijnhof, Register N, f° 35) spreekt ook van: « 't *polderkin* jeghen den Gapaert overe up de Reye ».

(2) Zie WARNKÖNIG, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte* II², Urkunde Nr CV (Urkundenbuch der Stadt Dam, bl. 5). Zie ook de tekst hieronder uit de akte van 3 April 1288.

(3) *Stadsarchief te Brugge*, charter Nr 45. Wij geven hier den tekst aan volgens het oorspronkelijk stuk, liever dan volgens de uitgave er van bij WARNKÖNIG, (*op. cit.* Urkunde Nr CXXV), of GILL. (*Cout. de Damme* Nr VII bl. 182-183) die voortkomt van een afschrift uit het archief der Rekenkamer te Rijsel.

(4) Zie boven bl. 85, nota 3.

(5) De bovenvermelde akte van 1236 (zie nota 2) geeft ons reeds en idee van de sluis op de Reie te Damme, alsook van de kaaien daar ter plaatse, want van de stadjes op het Zwin, schijnt Damme de eenige plaats

Er is ook spraak van *den zeedike die leghet bachten der steden huus ten Damme* in de stadsrekening van Brugge van 1350-1351 ⁽¹⁾. Dit zal wellicht de dijk zijn langs de Reie en het Zwin, over de sluis te Damme, die achter het stadhuis lag, bij de samenvloeiing der twee waterloopen. Die dijk behoorde ook aan Brugge toe vermits die stad er onkosten aan doet. Het is wellicht voor dien dijk alsook voor de sluis van Damme die eveneens aan Brugge toebehoorde dat die stad jaarlijks aanzienlijke onkosten doet, zooals wij zien uit haar rekeningen ⁽²⁾.

Gansch de loop van de Reie behoorde ten andere aan de stad Brugge toe. De reeds meermaals vermelde akte van 3 April 1288 toont ons duidelijk aan dat Brugge in de moeilijkheid met de eigenaars of pachters van Romboutswerve het hooge woord voert. Wij zien daarbij ook dat ze in de jaren 1292-1294 zes gemete grond koopt langs de Reie en dan ook meer dan 1200 pond betaalt om de Reie te doen kuischen en hergraven ⁽³⁾.

Zij doet ook allerhande werken uitvoeren langs de Reie

te zijn geweest die kaaien bezat. De andere stadjes waren getijhavens, zooals wij hieronder nog zullen aanduiden.

(1) f° 59v.

(2) 1282, 11 October: « Item, Dominica sequenti, eisdem ibidem pro dico de Dam, 12 lb. 14 s. »

« Item, pro reparatione dici et spoie de Dam, 138 lb. 11 s. »

1284, « Item, Waltero Ruddere et Hugoni Boengaerd pro spoia et dico de Dam et parva spoikin, 398 lb. 12.s. »

GILLIODTS, *Invent.* III bl. 331. Op die bl. en op de volgende geeft de schrijver tal van uittreksels over de onkosten door de stad Brugge gedaan aan de sluis en dijken alsook aan den loop van de Reie.

(3) Stadsrek. 1294-1295: Pro 6 mensuris terre vel circiter jacentis peciatim inter Brugas et Dam *ex utraque parte Roye*, empta erga diversas personas ad opus ville, de cuius werpitione burgimagistri habent litteras, 42 lib. 7 s

Die grond ligt dus wel langs de Reie en niet langs het Oude Zwin zooals GILLIODTS in de Introduction van zijn *Inventaire* (bl. 470) zou willen doen aannemen.

« Item fossoribus et aliis operariis pro *Roya luto purganda et fodienda* inter Brugis [sic] et Dam, 1200 lib. 37 s. 11 d.

Die teksten staan eveneens bij GILL, *Invent.* III, bl. 331,

zoals de boorden van den waterloop verstevigen met houtwerk ⁽¹⁾, de dijken herstellen ⁽²⁾, enz.

C. HET ZWIN.

Het eigenlijke Zwin was de zeearm die van Damme af de Reie voortzette, vervolgens ten Oosten van Monikerede, en van Hoeke vloeide en tusschen Mude (St Anna-ter-Muiden) en Sluis een groote zwenking maakte om dan in Noordelijke richting, met een zeer breede uitmonding de Noordzee te bereiken tusschen Knokke en Kadzand.

Gedurende de XIIIe en bij het begin der XIVe eeuw vinden wij dikwijls uitdrukkingen zooals: «*Portus qui vulgariter appellatur Zincval*» ⁽³⁾ «*Portum qui Swina dicitur*» ⁽⁴⁾, «*versus Swine Flandrie portum*» ⁽⁵⁾, «*per portum Swine*» ⁽⁶⁾, «*in portu Flandrie qui dicitur Svin*» ⁽⁷⁾, «*in portu Flandrensi applicavit qui Shuyne ab incolis nominatur*» ⁽⁸⁾, «*apud le Swine*» ⁽⁹⁾,

(1) «*Item eidem pro lignis ad statbome inter Brugas et Dam, 356 lib. 4 1/2 s.*

«*Item eidem pro operariis pro dictis statbome ponendis et faciendis, 308 lib. 18 s. 5 d.*

«*Item Erembaldo fabro pro ferro ad dictum opus, 33 lib. 15 s. 10 d.* (ibidem)

(2) «*Item doe Pieter 't Kind van 44 roeden dijx te makene in tassche tusschen Brucghe ende Damme*» Stadsrekening 1332-1333, f° 76.

«*Item doe Pauwelse van den Damme van 215 1/2 roeden dyx te houdene staende tusschen Brucghe ende Damme*». (ibidem f° 84).

(3) GILLIODTS VAN SEVEREN. *Coutumes du Pays et comté de Flandre, Quartier de Bruges, Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées* III, 1891, bl. 259 (akte van 1242).

(4) WILLELMI NEUBURGENSIS. *Historia anglicana*. M. G. H., S. S. XXVII bl. 243 (1194)

(5) ROGERUS DE WENDOVER. *Flores Historiarum* M. G. H., S. S. XXVIII bl. 44 (1213).

(6) *Ibidem*.

(7) *Menkonis Chronicon*, M. G. H., S. S. XXIII bl. 554 (1269).

(8) *Annales Wisgornienses*, *ibid.* XXVII bl. 472 (1297).

(9) *Continuatio II Johannis de Tayster*, M. G. H., S. S. XXVIII p. 597 (1297).

« apud la Swyne » (1), « supra littus portus marini qui vocatur Zwin » (2).

In de « Calendars of Patent Rolls » en de « Calendars of close Rolls » vinden wij geregeld : « at le Swyn », « at la Swyne », enz. (3).

Bij een eerste opzicht zijn wij geneigd te denken dat hier eenvoudig spraak is van het Zwin gansch onbepaald (dus de zee-arm van Damme naar de zee), ofwel van de mond van het Zwin. Wanneer wij echter enkele teksten van de streek zelf nader beschouwen, moeten we vaststellen dat Portus Sincval of Zwin een wel bepaalde beteekenis heeft in de XIIIe eeuw. Toen in 1242 Mude — nu Sint-Anna-ter-Muiden — het voorrecht van vrije stad met een eigen jaarlijks verkiesbaar schependom verkreeg, werden haar burgers vrijgesteld van allen tol « infra villam ipsorum videlicet Mudam, infra villam nostram de Dam, et undique infra portum qui vulgaliter appellatur Zincval, apud Novum Portum similiter et apud Dunkerkam » (4).

De vrijstelling geldt eerst en vooral voor de stad Mude zelf, vervolgens voor de stad Damme, en overal elders in de haven die gemeenlijk Zincval wordt geheeten ; ten slotte geldt ze ook voor Nieuwpoort en Duinkerke, m. a. w. voor al de belangrijke zeehavens van Vlaanderen. De bevestiging van dit charter in 1275, geeft juist denzelfden tekst (5). De portus Sincval of Zincval is zeker het Zwin, wat wij ten andere bevestigd

(1) *Gervasii Cantuarensis, Gestorum regum continuatio*, ibidem XXVII p. 314 (1297).

(2) *Annales Gandenses*, nouvelle édition par Funck Brentano. Paris 1896, bl. 24.

(3) « boarded certain ships at le Swyn, in the part of Flanders » (1314) *Calendar of Patent Rolls*, 8 *Edward II* (1313-1317) bl. 234-235). ; « at le Swyn in Flanders » (1315) *Ibidem* bl. 251 ; « at la Swyne in Flanders » (1321) *Op. cit.* 14 *Edw. II* (1317-1321) bl. 605-606 ; « at le Swyne in Flanders » (1322) *op. cit.* 15 *Edw. II* (1321-1324) bl. 147 ; « to le Swyn in Flanders » (1324) *Op. cit.* 18 *Edw. II* (1324-1327) bl. 74 ; « before the burgomasters and échevins of La Muwe on La Swyne in Flanders » (1329). *Calendar of Close Rolls*, 3 *Edw. III* (1327-1330). bl. 545, etc.

(4) GILLIODTS. *Cout. des petites villes*, III, bl. 259,

(5) GILLIODTS, *op. cit.* bl. 260-261 (N° 2),

zien in het werk van Maerlant ⁽¹⁾ die het alleszins moest weten aangezien hij juist gedurende de XIIIe eeuw, in de streek van het Zwin schijnt gewoond te hebben, doch alles wijst er toch op dat het hier een wel bepaald deel van het Zwin geldt. Het is zekerlijk Sluis niet, want in 1242 bestond die stad nog niet ⁽²⁾.

De Annales Gandenses geven voor het jaar 1302 een tekst die onze meening komt staven en ons nader de beteekenis van die uitdrukking bepaalt. Vóór de Brugsche Metten hadden veel Bruggelingen hun stad verlaten, en : « collocaverunt se in Dam et Ardenburgh et Oostburgh et supra littus *portus marini* qui vocatur *Zwin* » ⁽³⁾. Om volledig te zijn had de schrijver, der Annales ook de andere stadjes ten Noorden van Damme moeten vermelden, namelijk Monikerede, Hoeke, Mude en Lamminsvliet (Sluis). Hij noemt alleen Damme waar de Reie en het Zwin samenvloeden, alsook twee andere steden welke niet op het Zwin lagen. Wij stellen aan een anderen kant vast dat in al de teksten die wij gezien hebben en die over de haven van het Zwin spreken, de vier stadjes stroomafwaarts van Damme gelegen, meestal niet vernoemd worden, tenzij bij het begin der XIIIe eeuw, in een akte waarin spraak is van schepen door de Engelschen aangehouden, waarin men de havenplaats geeft vanwaar de aangehouden schepen afkomstig waren ⁽⁴⁾. In de teksten spreekt men gewoonlijk ofwel van Damme of van het Zwin, ofwel van Damme en het Zwin.

Een zeer kenmerkende tekst in dat opzicht vinden wij in

(1) « Tusscen der Wesere enten *Zwene* dat tien tiden hiet *Sincval* » *Spiegel Historiae*, uitgegeven door de Maatschappij voor Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Deel III, Boek 8, bl. 163 ; cfr. VON RICHTHOFEN, *Untersuchungen über Friesische Rechtsgeschichte*, II¹, Berlin, 1882 bl. 56-61 ; en G. P. ROOS, *Beknopt geschied- en aardrijkskundig woordenboek van Zeeuwisch-Vlaanderens Westelijk deel*, Oostburg 1874. bl. 180, s. v. *Zwin* ; alsook BLANCHARD, *La Flandre* p. 191, nota 2.

(2) R. HÄPKE, *Die Entstehung der Stadt Sluis*, *Hansische Geschichtsblätter* 1904-1905 bl. 65 et sq.

(3) *Annales Gandenses*, éd. Funck-Brentano bl. 24.

(4) Akte van 17 Mei 1226, uitgegeven in : K. HÖHLBAUM, *Hansisches Urkundenbuch*, Band I, Halle 1876, Nr 201, bl. 63,

een akte van 1269 : « *die mate van den Damme ende in 'tZweyn* » (1).

Wij meenen uit dit alles te mogen afleiden dat *portus Zinval* of *Zwin* in de XIIIe eeuw beteekende de zeearm die Damme met de zee verbond in 't algemeen, maar nog in het bijzonder de stadjes die er langs waren gelegen : Monikerede, Hoeke, Mude en later (einde XIIIe eeuw) ook Lamminsvliet (Sluis) (2). Het

(1) WARNKÖNIG. *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte* II² Urk. Nr CXX. In een klacht tegen den baljuw van Damme van 1299, is een dergelijke tekst : « alsoe dat 't *Swin* ende de coepmanscepe van den *Suene* verloren es, ende de port van den Damme jammerlike ghesandalisert... » (H. NOWÉ, *Les baillis comtaux de Flandre*, Bruxelles 1929, p. 434). Een soortgelijken tekst vinden wij in de Brugsche stadsrekening van 1302, onder de teksten waar spraak is van koopwaren verkocht te Damme, te Monikerede, te Hoeke en te Mude : « van 2 vaten wijns in 't *Zuin* vercocht » (J. COLENS. 1302. *Le compte communal de la ville de Bruges*, Bruges 1886, bl. 84.) In Juli 1303 werden de koopwaren van een Engelsch schip *ammenet* ou *Zwin* (GILLIODTS, *Invent.* VI, bl. 525 (Nr 1313)). In de regeling van die zaak komen de schepenen van Lamminsvliet (Sluis) tusschen waaruit wij misschien mogen afleiden dat de koopwaren eigenlijk naar Sluis gebracht werden. Een akte van 12 Juni 1313 spreekt van : « en la justice de l'eau de l'Escluse et du *Zwin* » GILLIODTS, *Invent.* III, Nr 815 bl. 359. Hier schijnt stilaan Sluis de plaats in te nemen die Damme bekleedde in de XIIIe eeuw ten opzichte van het *Zwin*. *Portus Zwin* en *Zwin* beteekende ten slotte in de XIVe eeuw hoofdzakelijk de haven van Sluis. (Zie HÆPKE *op. cit.* bl. 78).

(2) Wij meenen daarvan een bevestiging te vinden in een akte van 1253 die voor gravin Margareta gereed gemaakt was en die handelt over het stichten van een Duitsche handelskolonie op het *Zwin*. Die akte die nooit naar de bestemmingen werd gezonden, maar ingehouden is geweest, omdat die onderhandelingen op een zeker oogenblik werden stopgezet, geeft o. a. den volgenden tekst : « ut villam novam constituere possint in terra nostra inter *portum de Dam* et *Mudam usque Zinval* (sic ex parte aque,... » (Zie W. STEIN, *Ueber die ältesten Privilegien der Deutschen Hanse in Flandern und die ältere Handelspolitik Lübecks*. Hansische Geschichtsblätter 1902, bl. 71.) Hier schijnt de *portus Zinval* wel op de eerste plaats het *Zwin* en de stadjes erop gelegen te beteekenen, vanaf Damme tot Mude (Benevens die twee stadjes bestond in 1253 alleen maar Monikerede).

Een andere zeer belangwekkende tekst geeft de *Chronique Artésienne* bij het jaar 1302 (éd. Funck Brentano, Paris 1899, bl. 38) : « Et furent chil du Dent (Damme) et d'Ardebourc tout tourné par forche devers aus et tout li port de delà Dent avoec ». De stadjes stroomafwaarts van Damme gelegen op het *Zwin* worden hier bedoeld onder den naam : « li port de delà Dent »

waren plaatsen die dienden voor de overschepping van de koopwaren uit zee komende, en die van daar op kleinere schepen naar Damme en Brugge werden gebracht ⁽¹⁾.

In sommige gevallen werd ook de uitdrukking *portus Bruggensis* gebruikt ⁽²⁾. Er is geen twijfel mogelijk dat dit hetzelfde beteekent als *Portus Zwin*. De tekst uit de *Annales Gandenses* die spreekt van den koning van Engeland die in 1297 aanlandt *in portu Brugensi*, heeft alleszins betrekking op het Zwin in 't algemeen, want wij weten uit de rekeningen van dien veldtocht dat de Koning te Sluis aanlandde ⁽³⁾.

Door al die teksten weten wij ook dat Damme niet uitsluitend op het Zwin lag, maar wel bij de plaats waar de Reie zich in het Zwin stortte. Wij zien ook in de bewaarde teksten van de XIIIe en het begin der XIVe eeuw dat er te Damme altijd spraak is van de Reie en nooit van het Zwin. Dit komt omdat het Zwin

(1) R. НАЕРКЕ, *op. cit.* bl. 77-78. De schrijver toont daar ook aan dat in den loop van de XIVe eeuw de uitdrukking *Port of Swyne* en *Zwin* ten gevolge van de voortdurende verzanding van het Zwin die het verval van Damme, Monikerede en Hoeke medebracht, eindelijk alleen nog de haven van Sluis beteekende, die dicht bij de mond van het Zwin gelegen was.

Soms werd ook Damme onder de algemeene benaming van *portus Zwin* begrepen, zooals wij onder meer zien in het toltarief voor Damme en het Zwin van Mei 1252: «... in portu de Sueno...» (HÖHLBAUM, *Hansisches Urkundenbuch*, I Nr 432 bl. 146). Wij zien dit ook in den hier even geziene tekst van 1253 (vorige nota). In een andere akte van 21 September 1277, waarbij de graaf van Holland voorrechten schenkt aan de kooplieden van Hamburg opdat zij handel zouden komen drijven met zijn staten liever dan «in Flandria ad portum ibidem qui Zwiin appellatur» (*Hansisches Urkundenb.* I, bl. 779), wordt zeker ook Damme bedoeld dat toen wel de belangrijkste havenplaats was van het Zwin.

(2) In een akte van 23 Augustus 1273 van Hendrik, bisschop van Linköping (Zweden), is er spraak van «ad portum Brugensem applicuit, qui ad quamdam sui ordinis domum dicto portui vicinam que dicitur Capella Thosan» (VAN DE PUTTE, *Chronica et Cartularium monasterii de Dunis*, bl. 620). Voor den IJzer nabij Nieuwpoort vinden wij ook soms: «Yseram portum». VAN DE PUTTE. *op. cit.* bl. 443.

(3) *Annales Gandenses* (éd. FUNCK BRENTANO) bl. 5; en KERVYN DE LETTENHOVE, *Comptes de l'expédition d'Edouard 1er en Flandre*, BULLETIN DE LA COMMISSION ROYALE D'HISTOIRE, 3e série, T. 13, bl. 188; cfr FUNCK BRENTANO, *Philippe le Bel en Flandre*, Paris 1897, bl. 256 en nota 1.

eigenlijk ten uitkante van de stad lag (1), en dat het kenmerkende voor Damme juist was dat het een haven had met kaaien op de Reie terwijl de andere plaatsjes alleen voor overschepping dienden of als getijhavens gebruikt werden, waar onder meer de schepen op het droge getrokken werden op den oever van het Zwin (2). Het valt echter wel in acht te nemen dat het Zwin ten uitkante van Damme ook als getijhaven gebruikt werd. Wij zien dit heel duidelijk in een tekst van 1213 die zegt dat een deel der schepen van de vloot van Filips-August bij zijn veldtocht in Vlaanderen, nabij Damme op het droge getrokken waren: « Puis alerent assallir les grans nes, qui estoient plus pries de la ville del Dan; mais elles estoient a sec sor terre traites,... » (3).

Wij gaven tot hiertoe slechts zeer algemeene teksten over het Zwin. In waarheid hebben wij geen juiste aanduidingen nopens den loop ervan zooals wij die hebben voor het Oude Zwin en de Reie.

Wat eerst en vooral dient opgemerkt is dat het Zwin in de XIIe eeuw veel uitgestrekter was dan het Oude Zwin of de Reie,

(1) Het Zwin lag te Damme buiten de vestingen. Dit komt duidelijk voor uit de eerst bewaarde rekeningen van die stad. In 1392 worden er werken gedaan aan de vestingen van de stad en men doet het water van het Zwin in de grachten ervan komen bij hoog getij: « ende ene ryole maecten omme 't water uten *Zwene* in de veste te commene ...Item... omme de vloet te wachtene, 't water in de veste te latene, ende... » Rekening van Damme van 1391-1392 (*Algemeen Rijksarchief te Brussel*, Rekenkamer Nr 13.544), f° 3.

(2) Voor het bestaan van kaaien te Damme op de Reie, zie de akte van 1236, in WARŃKÖNIG, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte II*², Urkunde Nr CV (Urkundenbuch der Stadt Dam, bl.5). Over het Zwin als getijhaven te Hoeke en te Sluis, zie J. VAN DALE, *Reglement voor de scheepvaart en de heffing der tollē op het Zwin* in BIJDRAGEN TOT DE OUDHEIDKUNDE EN GESCHIEDENIS INZONDERHEID VAN ZEEUWSCH-VLAANDEREN, V (1860), bl. 27; en HAEPKE, *Brüggēs Entwicklung zum mittelalterlichen Weltmarkt*. Berlin 1908, bl. 219 en nota 1.

(3) *Histoire des ducs de Normandie et des rois d'Angleterre*. M. G. H., SS. XXVI, bl. 708; cfr ROGERUS DE WENDOVER, *Flores Historiarum*: « naves preterea centum vel eo amplius que in sicco stabant, ... » M. G. H., SS. XXVIII, bl. 44.

dat het toen van af Damme nog het uitzicht had van een breeden stroom of eigenlijk wel van een zeearm.

In het begin der XIIIe eeuw was het reeds goed ingedijkt. Zoo zien wij dat er in 1237 spraak is van grond « prope dikum de Muncrede » (1). De dijk van Monikerede is buiten allen twijfel een dijk op het Zwin, wat nog duidelijker gemaakt wordt door een tekst van 1243 die spreekt van : « quadam terra jacente apud Monekerede... et extendentem se versus orientem usque ad extremam partem dici super *rivum maris* et ab australi parte usque ad aquilonarem ibidem super dicum septem virgarum latitudinem continentem necnon et ab ipso dico dicte latitudinis triginta quinque virgas terre *versus aquas maris* » (2). Hier is spraak van grond op den dijk van Monikerede, op den waterloop van de zee, dus van den zeearm of het Zwin en ook van grond binnen den dijk gelegen, naar de wateren van de zee toe (3). Hier wordt dus te Monikerede, dat zekerlijk op den boord van het Zwin lag, twee maal gewag gemaakt van een zeearm, eerst als « *rivum maris* » en dan als « *aquas maris* ».

Het Zwin, dat wij in de oudste teksten als zeearm en dan als haven vermeld zien, was feitelijk door de natuur zelf van den grond — die zeer vlak en onvast is, — en door het feit dat het geen voldoende helling noch waterhoeveelheid had uit het binnenland, een ondiepe zeearm die slechts een kort bestaan kon hebben, bestaan dat, benevens de natuurlijke aanspoeling en verzanding, ook door de indijkingen, het werk der menschen, nog verkort werd.

In de daareven aangegeven tekst van 1243 over grond te Monikerede zien wij dat er reeds grond is binnen den dijk van het Zwin. In een oorkonde van Juli 1272 waarin de gravin Margareta verscheidene schorren nabij Damme gelegen aan die stad toekent, vinden wij onder meer het volgende : « tout le *vuit*, qui gist de le cor del espeye deviers le Monekereede jus-

(1) F. VAN DE PUTTE. *Chronica et cart. monasterii de Dunis*. bl. 567-568.

(2) *ibidem*, bl. 577-578.

(3) Een confirmatie nopens het bezit der gronden die in voormelde akten aangegeven worden, spreekt heel duidelijk van : « fundum sive mansuram apud Monekerede tam extra quam intra dicum ». *Ibidem* Nr 335, bl. 206.

ques... tout le *vuit*, qui endroit est dedens le bousties devant dites, sauf le cours del yauwe du havene, qui passe et doit passer par un tel *vuit* » (1). Wij zien hier heel duidelijk dat de bevaarbare doorgang of bevaarbare geul in het Zwin te Damme toen tusschen schorren liep, dat dus in 1272 het Zwin reeds erg verzand was. Het renteboek van het Sint-Jans-hospitaal te Brugge (begin xiv^e eeuw) (2) spreekt ook van een dergelijke schorre : « 't *scor* boesten Damme of zudhalf der havenen ieghen die ghalghe over ». In April 1282 is er spraak van : « encore un *scor* a le Moenkerede entre deux havenes » (3) dus een schorre die te midden van het Zwin ligt en een eiland vormt tusschen twee bevaarbare doorgangen (*deux havenes*). Dezelfde akte spreekt daarbij van : « encore *un scor* entre Moenkerede et le Houke ». In het begin der xiv^e eeuw vinden wij reeds talrijke polders vermeld langs het Zwin, die allen uit den oorspronkelijk breeden zeearm ontstaan zijn (4).

(1) GILLIODTS. *Coutume de Damme* Nr XIV, bl. 180. In een reeks klachten die door Damme in 1280 bij Robrecht van Bethune ingediend werden tegen de misbruiken van sommige schepenen der stad, is er ook spraak van die schorren : « al 't ydelle van der watermole utwart also varre als die cuere van den Damme gaet. Ende jn dat ydelle dat ons onse vrouwe [de gravin Margareta in Juli 1272] gaf, so hevet Willem van der Spoie ene plate gheslegghen tot jnde medewarde van der havene, daer vele scepe dicken up mescaveren ende bi dier plate so es die havene sere ghenauwet ende verlant... » (*Archives Départementales du Nord*, te Rijsel. Rekenkamer B. 1353, stuk Nr 18.596). Deze tekst toont dat die schorren ten uitkante der stad gelegen waren, en ook dat het Zwin te Damme toen reeds (1272) erg verzand en vernauwd was, en dat er nog slechts een betrekkelijk nauwe geul overbleef voor de scheepvaart.

(2) *Staatsarchief te Brugge*. Aanwinsten Nr 1912, f° 71.

(3) GILLIODTS, *Cout. des petites villes et seigneuries enclavées* III, bl. 351-352 (*Cout. de Munikerede* Nr 1). Een register van omstreeks 1400 dat de renten en tienden van de abdij van St Quentin-en-l'Ile opsomt spreekt van : « den anwerp van der zee tusschen Monekerede ende den Houke », dus de schorren op het Zwin. (*Staatsarch. te Brugge*, Kerkelijk archief Nr 416 f° 5).

(4) Benevens de vermeldingen van polders hier en daar in kleine akten, zal het volstaan hier te verwijzen naar een zeer uitgebreid charter van 3 Februari 1324 dat een moeilijkheid regelt tusschen den bisschop en het kapitel van Doornijk enerzijds en de abdij van St Quentin-en-l'Ile anderzijds nopens tienden en inkomsten in de polders uit de streek van Oost-

Om volledig te zijn zal het niet zonder belang zijn enkele van de oudste nog al zeldzame teksten, die ons het eigenlijke Zwin als waterloop en met zijn naam vermelden op de verschillende plaatsen die het bespoelde, aan te geven.

Te Damme zelf vinden wij het meermaals vermeld in de rekening van die stad van 1391-1392: « Item betaelt Gillis Ghiseln van stakytse te makene up 't Zwyn.. » (1).

In 1312 is er spraak van grond: « binder prochie van Oestkerke of zuudhalf der kerke streckende up 't Swin » (2). Bezuiden de kerk van Oostkerke, schijnt wel te duiden op het eigenlijke Zwin

Een akte van twee schepenen van Sluis (30 December 1386) spreekt van een huis in die stad: « binder stede van der Sluis an de noordzide van der Brucstrate tusschen... ende achterwaerd streckende toten watre toe van den Zwene » (3). Hier hebben wij klaar en duidelijk het Zwin te Sluis. De mond ervan die in de vroegste tijden bij de zee gerekend werd, wordt later ook Zwin geheeten (4).

De reeds vermelde akte van 3 Februari 1324 (5), spreekt van het Zwin als volgt: « alveus per quem aqua dulcis sive mare fluunt et refluint et retinunt prout idem alveus protenditur a villa de Dam usque ad villam de Sclosed » (6). Hier wordt het Zwin aangegeven als een stroom waardoor aan den eenen kant

kerke en vooral langs het Zwin (Cartularium der voormelde abdi van 1386, *Archives Nationales te Parijs* LL 1016, f°s 46-49).

(1) *Algemeen Rijksarchief te Brussel*. Rekenkamer Nr 13.544, f° 3. Zie ook boven bl. 95 nota 1.

(2) *Staatsarchief te Brugge*, charter Nr 3258 blauw.

(3) *Ibidem* Nr 4676 blauw. In 1392 vinden wij eveneens het Zwin vermeld te Sluis; zie J. H. VAN DALE, *De oudste stadsrekening van Sluis*, in *BIJDRAGEN TOT DE OUDHEIDKUNDE EN GESCHIEDENIS INZONDERHEID VAN ZEEUWSCH VLAANDEREN*. IV. Middelburg 1859, bl. 30.

(4) GILLIODTS, *Bruges port de mer* bl. 43-186, en kaart tegenover bl. 42. Zie ook GILL., *Cout. des petites villes et seigneuries*. III, *Coutume de Mude*, bl. 300 et sq. waar gedurig spraak is van het Zwin vanaf Sluis tot aan de zee.

(5) Zie bl. 97 en nota 4.

(6) f° 47; Op f° 47v. vinden wij dit nogmaals: « supra dicam et ripam alvei currentis de Dam usque ad Sluis... »

het zoet water wegvloeit en aan een anderen kant het zeewater binnenstroomt, en die van Damme naar Sluis loopt.

Men kan nog heel goed den loop van het Zwin volgen op de twee kaarten van Lanceloot Blondeel uit de eerste helft der xvi^e eeuw (1). Vanaf Damme kronkelt het tusschen twee dijken ten Oosten van het nieuw ontworpen kanaal. Het was toen reeds erg verengd en wordt tot aan Sluis voorgesteld als een kanaal; verder op echter heeft het nog de groote afmetingen van een zeearm en het werpt zich aldus in de Noordzee.

De veel juistere, groote geschilderde kaart van Pourbus die dagteekent uit het einde der xvi^e eeuw, geeft ons zeer goed den loop van het Zwin weer in dien tijd (2). Wij zien dat het toen eigenlijk een nog al breed kanaal was, dat juist ernevens een tweede kanaal gegraven is (op de linker zijde) (3), en dat het Zwin langs beide zijden omsloten is door verscheidene onregelmatige dijken, die toonen dat voortdurend stukken grond op de bedding werden gewonnen. Zoo kunnen wij ons een idee vormen van de vroegere breedte van het Zwin. We zien op die kaart dat het heel breed wordt vanaf Sluis, om als een zeearm in de zee uit te monden (4).

Twee kaarten uit de xvii^e eeuw die de gronden en polders aangeven waarop de abdij van St Quentin en l'Ile rechten had, geven ook een goed idee van den loop van het Zwin tot aan Sluis midden de talrijke polders (5).

Op de huidige topografische kaart van België op 1/20.000^e (6) is het nog mogelijk in een zekere mate de dijken te volgen die

(1) Die kaarten zijn gereproduceerd in het werk van GILLIODTS, *Bruges ancienne et moderne*. Bruxelles 1890.

(2) Zie de plaat bij dit werk (tegenover bl. (37).

(3) Dit kanaal werd gegraven tusschen Damme en Sluis van 1548 tot 1568. Zie GILLIODTS, *Bruges port de mer* bl. 194-212.

(4) De breede zeearm vanaf Sluis tot de zee is blijven bestaan tot in de xix^e eeuw. Wij zien hem onder meer nog op de kaart van de wateringeng van Eyensluis en Grootreygarsvliet door P. Drubbele, Bruges 1838, en op de oude topografische kaart van België op 1/20.000^e door Vandermaelen.

(5) *Staatsarchief te Brugge*. Kaarten en plans Nrs 561 en 747.

(6) Feuille XIII, planchette Nr 2 (Moerkerke) en Feuille V planchette Nr 6 (Westcappelle).

langs het Zwin opgeworpen werden en die ons nu nog een idee geven van de vroegere breedte.

Uit dit alles zien wij dus dat het eigenlijke Zwin in de xii^e eeuw en later alleszins niet tot aan Brugge kwam, zooals Gilliodts het heeft durven beweren, dat er alleenlijk spraak kan zijn van het Oude Zwin dat tot Brugge kwam dat ook soms eenvoudig « Zwin » geheeten werd, zooals wij vroeger aange-toond hebben.

In de tweede helft der xiii^e eeuw werd het Gentsche kanaal, de Lieve geheeten, gegraven. Het wierp zich op den rechteroever in het Zwin juist bij het begin van zijn loop, namelijk een honderd meter achter het stadhuis van Damme (1).

In tegenstelling tot het Oude Zwin en de Reie behoorde het eigenlijke Zwin niet toe aan de stad Brugge. Nergens vinden wij iets dat ons dit bewijst. Wel integendeel meenen wij dat het aan den graaf van Vlaanderen toebehoorde, aangezien hij de eerste bezitter was van al de gronden uit die streek. Daarbij werd het Zwin oorspronkelijk voor een zeeinsprong aangezien, zooals wij reeds aangetoond hebben, en al de schorren en polders die er uit voortkwamen, behoorden den graaf toe, vermits hij geregeld schenkingen doet van schorren in het Zwin (2).

II. De voornaamste waterloopen tusschen het Oude Zwin, en de Reie en het Zwin.

Tusschen de drie behandelde hoofdwaterwegen, vinden wij

(1) Over de Lieve, zie de zeer verdienstelijke studie van J. BOES, *De Lieve, eerste kunstmatige verbinding tusschen Gent en de zee*, in : BULLETIJN DER MAATSCHAPPIJ VAN GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDE TE GENT, 1929 bl. 7 tot 64. Zie ook voor den loop van de Lieve in de Stad Damme, de kaart van de watering van Romboutswerve van 1676 (*Staatsarchief te Brugge*, Kaarten en plans Nr 670).

(2) Aldus in 1272 schenkt Margareta de schorren die binnen het gebied van Damme in het Zwin gelegen zijn, aan die stad (GILL, *Cout. de Damme* Nr XIV, bl. 179 - 181 ; cfr boven bl. 97 en nota 1. In 1282 schenkt Gui de Dampierre aan zijn zoon Jan van Namen verscheidene schorren te Monikerede, Hoeke en Biervliet. (GILL, *Cout. des petites villes et seigneuries* III, bl. 351-352 (*Cout. de Munikerede* nr. 1).

nog drie andere waterloopen, die eveneens een naam dragen waarin het woord Zwin voortkomt. Wij handelen hier name-lijk over twee waterloopen die *Leugenzwin* werden geheeten en een derde die den naam van *Nieuwe Zwin* of *Groot Swin* droeg, dat tegenwoordig nog bestaat onder den naam van Hoeke-vaart. (1).

1° HET LEUGHEN-ZWIN NABIJ KOOLKERKE.

Wij vinden het voor de eerste maal vermeld in het Renteboek van het St-Jans-hospitaal te Brugge uit het eerste kwart der xiv^e eeuw : « In Colkerke ceins... de dijc leght an 't nordhende ende 't *Lueghen Swin* an 't zuuthende » (2). Deze tekst toont alleen dat het Leugen-Zwin te Koolkerke liep. Er zijn nog teksten uit de xiv^e eeuw, die echter niets nieuws aanbren-gen (3).

Wij moeten dan ook onze toevlucht nemen tot den ommeloo-per van de watering van Romboutswerve van 1456 (4), die echter niet uiterst nauwkeurig is in het aangeven van de gren-zen der begins. Daarin zien wij dat het 16^e begin van voor-melde watering ten Westen van het Leugen-Zwin gelegen was : « XVIe [beghin]. Dit beghint an de westzide van den *Loghen Zwinne* van noorden in an den dyc » (5).

Een tweede ommelooer van diezelfde watering van 1513,

(1) Wij hoeven er hier op te wijzen dat Karel de Flou in zijn Woordenboek voor die drie waterloopen, evenals voor het Oude Zwin en de Reie in de war is geraakt. Hij heeft niet bemerkt dat er twee waterwegen als Leugen Zwin betiteld werden, en zoo spreekt hij maar van één Leugen Zwin. Anderzijds ziet hij het Nieuw Zwin en het Groot Zwin die alleen verschillende namen voor denzelfden waterloop waren, als twee waterloopen aan. Het is maar door de vergelijking van een groot aantal teksten en vooral van ommelooers met oude kaarten, dat wij het onderscheid en de juiste lig-ging hebben kunnen vaststellen.

(2) f° 83. Cfr DE FLOU, *Woordenboek IX* col. 625, s. v. *Leughen Zwin*.

(3) DE FLOU, *loc. cit.*

(4) *Archief der burgerlijke godshuizen te Brugge*, fonds van het Begijnhof Register N (1^e deel).

(5) f° 39v.

en die in hetzelfde register ingeschreven is (1) geeft ons veel duidelijker inlichtingen. Hier is het Leugen-Zwin als grens aangegeven van het 18^e begin(2) : « XVIIIe [beghin]. Beghinnende an de zuudwestside hier an [aan het 17^e begin] ende recht zuudwest jehens den Gapaert over tusschen 't ghesceet van den voorscreven beghinne [17^e] an de noord oost syde ende 't *Leughenzwyn* an de zuudwestsyde streckende van den dycke van der Reye noordwestwaert tot an den dyck van den Houden Zwene van den polderkin inne van den zuudwesthouc in ». (3). Deze tekst toont ons duidelijk dat het Leugen-Zwin liep van den dijk van de Reie tot aan den dijk van het Oude Zwin en de grens uitmaakte van het 18^e begin van de watering van Romboutswerve.

De beschrijving van het 19^e en het 20^e begin van dezelfde watering komen dit nog bevestigen (4).

Dit alles wordt nog gesteund door de gegevens der oude kaarten en plans.

Op de kaart van de watering van Romboutswerve van 1676 (5), kunnen wij ons een idee vormen van de ligging van het Leu-

(1) 2° deel ervan.

(2) Dit schijnt in tegenspraak met den tekst van den ommeloper van 1456, die het Leugen-Zwin als grens van het 16^e begin aangeeft. Welnu hier zal alleen een verandering plaats gehad hebben in het nummeren der begins van de watering, zooals dit geregeld gebeurde.

(3) 2° deel van het Register, f° 23v.

(4) 19^e begin : « Beghinnende an de zuudwestsyde hier an over 't voorscreven *Lueghen Zwyn* an de noordoostsyde liggende in de prochie van Coelkercke, 't gescheet van den watrynghen van beeden Zwenen ende 't naervolgende beghinne beede an de zuudwestsyde streckende van den dyck van den Houden Zwene zuudoostwaerts lancx den *LueghenZwene* van den noorden in » (f° 26).

20^e begin : « Beghinnende ten zuud-oosthende hier an over den voornoemden landwech an de westzyde van Joos Gomaers over Charelz van den Eecke hofstede daer Jan f. Wys Fierins nu tertydt up wuendt tusschen een landwech alf hier toe ghemeten ende den *Lueghenzwene* uutghesleghen beede an de noordtsyde oostsyde (sic), 't ghescheet van beede watrynghen an de zuudwestsyde streckende van den lantweghe zuudwestwaerts totten gescheede van den naervolghende beghinne ende tot an den dyck van der Reye, den dyck uutghesleghen van noorden in.

(5) *Staatsarchief te Brugge*. Kaartens en plans Nr 670,

gen-Zwin. Daar hebben wij de grenzen van het 18e begin, doch het Leugen-Zwin is niet aangeduid. De Westergrens ervan die volgens onze teksten het Leugen-Zwin was, ligt niet ver van het Fort de Bavière. Op drie verschillende schetskaarten van het 18e begin van de voormelde watering (1), die dagteekenen uit het einde der XVIIIe eeuw vinden wij klaar en duidelijk het *Leugen Zwyn* geteekend als Westergrens van dit begin.

Nog heden ten dage is er een overblijfsel van het Leugen-Zwin nabij Koolkerke. Het is de Scheidingsbeek die loopt van op een veertigtal meter van den steenweg van Brugge naar Oostkerke (juist een honderd meter over de 3e K. M.-paal) tot nabij de huidige vaart Brugge-Sluis (juist tegenover de 3e K.M.-paal), dus op een 400 à 500 m. van het Oude Fort de Bavière (2). Natuurlijk is de Scheidingsbeek veel regelmatiger dan het Leugen-Zwin moet geweest zijn, maar er is zekerlijk veel aan gewerkt en veranderd geworden in den loop der eeuwen. Wellicht was het Leugen-Zwin vroeger veel breeder. Het was voorzeker een soort moeras dat misschien nooit bevaren werd, doch als afleidingskanaal door de wateringen werd gebruikt.

2° HET LEUGEN-ZWIN TE OOSTKERKE EN MONIKEREDE.

De eerste vermelding onder den eigenlijken naam die wij voor dezen waterloop gevonden hebben is van 1450 (3): « Voort streckende van der voorseyde happe noordtwaert noens duer 't landt gaende naer 't *Lueghen Zwin* ende noens duer 't *Lueghen Zwin* gaende naer 't Houde Zwin ende Clais Hallync heeft een sticke lands liggende an de zuudt syde van den Houden Zweene ».

(1) 't zijn losse bladen in een ommelooper van de watering van Romboutswerve (*Staatsarchief te Brugge*, Collectie Jonckheere).

(2) Topografische kaart van België op 1/20.000^e, feuille XIII, planchette Nr 1 (Bruges).

(3) « *Dit es den bouc van der prochipapen van Oostkerke rente van haren lande... XIIIe ende neghen en veertich upte Xsten dach in laumaent* » (dus 10 Januari 1450). Register op papier, *Staatsarchief te Brugge*, fonds van het Vrije, Nr 15880, f° 30 v = bl, 60,

Uit dezen tekst mogen wij reeds besluiten dat het Leugen-Zwin een hoek vormde met het Oude Zwin en er dus waarschijnlijk mede verbonden was. De ommelooper van Romboutswerve van 1456, bepaalt reeds beter de ligging ⁽¹⁾. Wij zien daar dat het Leugen-Zwin de Oostergrens vormt van het tweede begin van voornoemde watering: « IIe (begin). Dit beghint an de noordside van den heerweghe tusschen den voorseiden heerweghe ende an de westside van den *Lueghen Zwenne* van oosten in ».

De tweede ommelooper van dezelfde watering, van 1513, geeft ons nog duidelijker de ligging van het Leugen-Zwin ⁽²⁾.

Wanneer wij nu die gegevens vergelijken met enkele oude plans, dan kunnen wij daaromtrent de juiste ligging bepalen. De reeds meermaals vermelde kaart van de watering van Romboutswerve van 1676 ⁽³⁾, geeft als Oostergrens van het 2^e begin het gedeelte van de toenmalige vaart van Brugge naar Sluis, dat lag tusschen Peereboome en Monikerede.

Al hebben wij op geen enkele kaart de naam Leugen-Zwin aangetroffen voor dit deel van die vaart die van 1564 tot 1570 werd gegraven ⁽⁴⁾, toch mogen wij uit onze teksten en uit nog veel andere besluiten dat dit deel van de toenmalige vaart Brugge-Sluis ongeveer de plaats heeft ingenomen van het Leugen-Zwin, dat aldus bijna gansch verdwenen, niet meer op de nog bestaande kaarten die allen van later zijn, werd aangeduid.

Een andere ommelooper van Romboutswerve van 1609, het tweede begin beschrijvend, zegt duidelijk: « ... *an de zuutoostzyde den dyck van den nieuwen vaert wylent 't Houde Zwin*

(1) *Arch. der burgerl. godshuizen te Brugge*, Begijnhof, Register N, 1^e deel, f° 2v.

(2) « Beghinnende hier noordt jehgens over den nieder heerwech in den houck van den *Lueghenzwene* ende den voornoemden heerweghe tusschen den heerwech ende een adere alf jehgens 't landt daer toe ghemeten an de noordoostsyde den dyck van den Houden Zwene, an de noordwestsyde streckende van den *Lueghenzwene* zuidwestwaert tot Pyckavets brugghe; van den oosthouck inne » 2^e deel van voormeld register, f° 3.

(3) *Staatsarch. te Brugge*. Kaarten en plans Nr 670.

(4) GILLIODTS, *Bruges port de mer*, bl. 212 en 219.

ende 't *Lueghen Zwin* » (1). Die schijnt ons ook aan te wijzen dat het Leugen-Zwin met het Oude Zwin samenvloeiende te Peereboome, en gebruikt is geweest bij het graven van het nieuw kanaal.

Wij kunnen ons nog heden een juist idee vormen van de ligging van dit Leugen-Zwin. Immers de oude topographische kaart van België op 1/20.000^e van Vandermaelen geeft nog de *Oude vaert van Bee af* (sic), die loopt van Peereboom naar Beckaf en die een overblijfsel is van dit deel van het kanaal van Brugge langs Peereboome naar Sluis uit de xvi^e eeuw, dat ongeveer de plaats van het Leugen-Zwin heeft ingenomen (2).

Die « *Oude vaert van Bee af* » begint op ongeveer 700 M. ten Z. van de plaats waar tegenwoordig de weg van Brugge naar Oostkerke het afleidingskanaal van de Leie bereikt, gaat schuinweg naar dit afleidingskanaal en bereikt het op nagenoeg 420 meter ten W. van de huidige vaart van Brugge naar Sluis. Het loopt verder over de Leopoldsvaart, kruist dan op ongeveer 200 M. ten N. van den siphon van de Leopoldsvaart de vaart van Brugge naar Sluis en loopt dan nog een 400 M. Noord-Oostwaarts tot nabij de hofstede Beshof (sic = Beckaf). Ook de huidige topografische kaart van België op 1/20.000^e geeft nog het grootste deel van den loop aan : namelijk een gracht met een dijk (3).

Dit bevestigt eveneens dat het Leugen-Zwin aldaar, vroeger vertrok van het Oude Zwin nabij Peereboome en naar het eigenlijke Zwin liep te Beckaf (gebied Monikerede).

Wij hoeven hier ook te waarschuwen voor een mogelijke verwarring waartoe een paar teksten uit de xvii^e eeuw kunnen aanleiding geven. Daarin worden het Leugen-Zwin en de Poorteweede bijna als synoniem behandeld (4).

(1) *Staatsarch. te Brugge*, Aanwinsten Nr 3673, 2° begin.

(2) Grande carte topographique de la Belgique au 1/20.000^e Feuille 2⁵ (Heyst).

(3) Feuille V, planchette n° 5 en 6, en feuille XIII pl. nr. 2.

(4) « sprynghende over 't *Leughen Zwin* ende de *Poorteweede*, nu de varsche vaert van Brugge » (Uittreksel uit het Register van het leenhof

Oudere teksten toonen ons echter dat de Poorteweede ofwel een stuk land is, ofwel een weide die langs het Leugen-Zwin lag. Anderzijds was er langs het Leugen-Zwin een dijk die Poorteweededijk geheeten werd, en die wellicht gedeeltelijk verdween in de nieuwe vaart van Brugge naar Sluis (tusschen 1564 en 1570 gegraven) bij het graven van het deel van Peereboom naar Beckaf (Monikerede) (1).

Twee plans uit de XVIIIe eeuw duiden ons de Poorteweede dijk aan liggende langs de Oostzijde van het Leugen-Zwin (2).

De eerste tekst waarin wij den naam Leugen-Zwin aange troffen hebben voor den waterloop tusschen Peereboom en Monikerede is slechts van 1450, en toch moet het Leugen-Zwin veel ouder zijn.

Een akte van Juli 1266 die een moeilijkheid regelt tusschen de stad Monikerede en de stad Damme nopens een sluis die Monikerede binnen haar gebied gemaakt had, spreekt van een waterweg die bij middel van deze sluis geschikt gemaakt was voor scheepvaart. Hier moet er alleszins spraak zijn van een uitweg die Monikerede gezocht had om, zonder den tol van Damme voorbij te moeten, verbinding te hebben met andere plaatsen, hoogst waarschijnlijk met Brugge (3).

van de abdij van St Quentin en l'He, in het Brugsche Vrije (1609). *Archief der O. L. V. kerk te Brugge*, voorloopig Nr 671).

« le canal appellé *Leughenzwin* et jadis *Poorteweede*, a present la susdicte rivière des eaus douces de Bruges ». Register van de tienden van dezelfde abdij. (DE FLOU, *Woordenboek IX*, col. 626, s. v. *Leugen-Zwin*). De tekst die in hetzelfde werk daarop volgt is nog veel duidelijker voor de juiste ligging van het Leugen-Zwin: « aan wijlent het *Leughen Zwin* en de *poorteweede* nu de varssche vaert van Brugghe die van Peereboom naer Beckaf streckt ». Hier zien wij met zekerheid dat het Leugen-Zwin tusschen Peereboom en Beckaf (nabij Monikerede) liep.

(1) Zie DE FLOU. *Woordenboek IX*, col. 1031-1032, s. v. *Poorte Weede* en *Poorteweede dyc*.

(2) *Staatsarchief te Brugge*. Collectie Jonkheere; twee losse kaarten (XVIIIe eeuw) van het deel ten Oosten van de sectie Peereboom-Beckaf van het toenmalige kanaal van Brugge naar Sluis, in de Kerkewatering van Oostkerke. Die kaarten bevinden zich in een ommelooper van de voormelde watering van 1654.

(3) WARNKÖNIG. *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte II*², Nr CXVIII (*Urkundenbuch der Stadt Dam* bl. 16).

Welnu de eenige waterloop van enig belang die buiten het eigenlijke Zwin, dat hier zeker niet bedoeld wordt, op het gebied van Monikerede liep, was het Leugen-Zwin, dat zooals wij zagen te Peereboom in het Oude Zwin kwam.

Het Leugen-Zwin bestond dus zeker in de XIIIe eeuw en liet wellicht nog enkele mogelijkheden van kleine scheepvaart toe naar het Oude Zwin dat vroeger ook verbinding gaf met de zee en met de binnenwateren van Brugge, zooals wij zagen.

3° HET NIEUWE ZWIN OF GROOT ZWIN.

Wij ontmoeten eveneens dien naam voor de eerste maal in 1450 : « noordtoost van der kerke van Oostkerke ende noordwaerd van Pieter Reyfijns stede daer Adriaen f. Willems Colins nu up woendt an beeden syden van den *Nieuwen Zweene* dat an de zuudtsyde leicht (1).

Wij kunnen hieruit reeds afleiden dat het Nieuwe Zwin ten Noordoosten van de kerk van Oostkerke liep.

Een register van 1474 toont ons aan dat het Nieuwe Zwin ook te Hoeke liep « liggheende binder prochie van den Houcke noordt van der kerke recht zuudwaert van Cornelis Lambrechts stede daer de voorseyde wedewe up woend an de noordzyde lanx den *Niewen Zwene...* » (2).

Een ommelooper van de watering van 's Heer Baselishoek van 1550 (3), geeft het Nieuwe Zwin aan als grens van het 6^e begin van die watering, van het 22^e, van het 24^e, het 25^e en het 26^e (4). Een plan van het 22^e begin van dezelfde wate-

(1) Renteboek van den prochipape van Oostkerke (1450), *Staatsarchief te Brugge*, Vrije, register Nr 15880, f° 29 = bl. 57.

(2) *Staatsarchief te Brugge*, Kerkelijk archief Nr 455, f° 16v.

(3) *Staatsarchief te Brugge*, Aanwinsten Nr 1676.

(4) « VIe beghin... tusschen den dyck van den *Nieuwen Zwene* an de noordt zyde den heerwech ende Sabswech half hier toe ghemeten an de zuudtsyde streckende van den ghescheede van Reygheersvliet oostwaert tot an den heerwech jehens Houcke muelen overe ; van westen inne » (f° 45) ; « XXIIe beghin. Dit begint ten Houcke up den muelenwal an de zuudtzyde van den *Nieuwen Zwene* » (f° 104 v). « XXIIIe beghin... streckende noordwaert tot an 't *Nieuwe Zwin* ; van den zuudtwesten inne » (f° 109) ; « XXVe

ring geeft als Noordergrens aan, het « Nieuw ofte Groot Swin » en toont aldus dat dit hetzelfde is ⁽¹⁾.

Een kaart van de watering van Groot Reygarsvliet uit de xviii^e eeuw geeft als grens tusschen het 30^e en 31^e begin van die watering het *Nieuwe Swyn ofte Houke vaert* aan, dat daar vertrekt van het Oude Zwin ⁽²⁾. Een ander plan van het 22^e begin van dezelfde watering geeft als Noordergrens aan : *Nieuwen Zweene ofte Houcke vaert* ⁽³⁾.

Al die gegevens stemmen ten volle overeen met een kaart van de watering van 's Heer Baselishoek en van de Kerkwatering van Oostkerke uit de xviii^e eeuw ⁽⁴⁾.

Deze geeft ons een deel van de Hoeke-vaart, dus het Nieuwe Zwin, aan. Het vormt er namelijk de Noordergrens van het 6^e begin, de Zuidergrens van het 25^e en het 26^e begin en ten slotte de Noordergrens van het 22^e en het 24^e begin van 's Heer Baselishoek. Een algemeene kaart van de streek ten Noord-oosten van Brugge in de xviii^e eeuw geeft ons gansch den loop aan van 't *Nieuwe Zwin* tusschen het Oude Zwin en de overblijfsels van het eigenlijke Zwin waar het in loopt aan het fort S. Donaas ⁽⁵⁾.

Op de topografische kaart van België op 1/20 000^e van Vandermaelen ⁽⁶⁾ vinden wij het *canal de Houcke* komende van de *Reyenbroekvaart* [Eyenbroekvaart of overblijfsel van het Oude

begin... an de noord oostzyde van den *Nieuwen Zwene* » (f° 111) « XXVIe begin... streckende cum zuudthende an den dyc van den *Nieuwen Zwene* » (f° 120).

(1) Los blad in een ommelooper van 's Heer Baselishoek van 1654, *Staatsarchief te Brugge*, Collectie Jonckheere. De teksten bij DE FLOU, *Woordenboek*, V, col. 61, s. v. *Groote Zwin*, toonen ons eveneens dat het Groote reden wel hetzelfde moet zijn als het Nieuwe Zwin en dat er dus geen reden bestaat om ze als twee verschillende waterlopen aan te zien.

(2) *Staatsarchief te Brugge*, Kaarten en plans Nr 570. Hetzelfde vinden wij op de kaart Nr 733 : « *Nieuwe Swene ofte Houcke vaert.* »

(3) Los plan van dit begin in denzelfden ommelooper als in nota 5 aangeduid.

(4) « Begin kaerte, wateringhe 's Heer Baselis houk ende Kerkewateringhe Oostkerke » *Staatsarchief te Brugge*. Kaarten en plans Nr. 566,

(5) *Staatsarchief te Brugge*. Kaarten en plans Nr 572,

(6) Feuille 2⁵ (Heyst),

Zwin] naar het *ancien fort Saint Donat* waar het zich in de vaart van Brugge naar Sluis werpt, dus daar waar vroeger het, eigenlijke Zwin liep.

De huidige topografische kaart van België op 1/20.000^e (1) geeft de Hoekevaart aan op de plaats van het Nieuwe Zwin of Groot Zwin. Het liep dus tusschen het Oude Zwin ten Oosten van Hoeke en het Zwin op de plaats waar het fort St. Donaas lag. Het is nu nog zeer breed in het grootste deel van zijn loop, zooals wij ook zagen in de bovenaangeduide oude plans en kaarten.

Het zal wellicht hierdoor zijn dat het genaamd werd Groot Zwin. De oude Hoeke-molen bestaat nu nog op een 700 meter ten Noorden van de kerk van Hoeke, langs den steenweg die van Westkapelle naar Lapscheure gaat, juist voorbij de huidige Hoekevaart (ten Z. ervan).

Zooals voor de voorgaande waterwegen valt hier ook op te merken dat het Nieuwe Zwin wel ouder zal geweest zijn dan de xv^e eeuw. Misschien werd er omstreeks dien tijd aan gewerkt (wellicht voor de afwatering van de watering van Reigersvliet) en zoo zal de naam in voege zijn gekomen. Of het voor de scheepvaart — wij bedoelen hier de scheepvaart van eenig belang — ooit werd gebruikt, kunnen wij niet bepalen bij gemis aan gegevens. Alleszins zien wij dat het in de xvi^e eeuw moest dienen voor de afwatering van de watering van Reigersvliet (2), wellicht omdat omstreeks dien tijd het Oude Zwin

(1) Feuille V, planchette 6 (Westcappelle).

(2) GILLIODTS. *Bruges port de mer*, ontwerp van het *nieu ghedelf* of kanaal van Damme naar Sluis; bl. 186-187. Daar loopt de *wateringhe van Reighersvliet* ten Noorden van den *Houcke muelene* en komt in alles overeen met het Nieuw Zwin of de huidige Hoeke-vaart. Het nieuw Zwin is ook aangeduid op de kaart van Pourbus (einde xvi^e eeuw) als *Waterganc van Reigaertsvliet*. Ook de Hoeke molen zien wij daar. (Zie plaat bij dit werk). Een ander bewijs daarvan vinden wij in een kaart van de wateringingen van Blankenberge, Eyensluys en Groot Reigersvliet uit de xvii^e eeuw (*Staats-archieff te Brugge*. Kaarten en plans Nr. 664). Daar wordt de loop van 't Nieuwe Zwin gansch aangegeven, als loopende van het Oude Zwin ten Noordoosten van Oostkerke, naar het voormalige eigenlijke Zwin nabij het fort Sint Donaas. Hier wordt het echter geheeten: *De sluyse vliet van Reygarsvliet sluyse*.

aan zijn mond moet afgesloten zijn geweest zooals wij boven hebben aangetoond.

Besluit.

Door de voorgaande studie hebben wij de ligging en toestand kunnen vaststellen van het waterwegennet ten Noord-Oosten van Brugge, zooals het bestond in de XIIIe eeuw.

Wij zagen dat er hoofdzakelijk twee wegen bestonden : de eerste, het Oude Zwin of de rechtstreeksche weg tusschen Brugge en de breede uitmonding van het eigenlijke Zwin, nabij de zee ; de tweede die de kleine stadjes Damme, Monikerede, Hoeke, Mude (St Anna ter Muiden) en Sluis bespoelde en tot haven diende voor die plaatsen, bestond uit de Reie die vanaf Damme werd voortgezet door het eigenlijke Zwin.

Tusschen die twee takken liepen nog drie andere veel minder belangrijke waterwegen : vooreerst nabij Koolkerke vormde het Leugen Zwin een verbinding tusschen de Reie en het Oude Zwin. Stroomafwaarts van Damme, tusschen Peereboome en Lembeke was een tweede verbinding door een ander Leugen-Zwin gevormd. Ten slotte was er nabij Hoeke een derde verbinding : het Nieuwe Zwin of Groot Zwin.

Voor wat de toestand van die waterwegen betreft in de XIIIe eeuw, hebben wij kunnen vaststellen dat van den eenen kant de Reie en het Oude Zwin tot bij zijn uitmonding in den kleinen zeearm waarmede het eindigde, toen nog slechts het uitzicht van kanalen hadden, doch dat alles er op wijst dat ze vroeger breeder en uitgestrekter zijn geweest. Wij hebben onder meer kunnen nagaan dat er schorren en polders langs hun oevers waren ontstaan die vroeger tot de bedding van die waterwegen moeten hebben behoord. Het Oude Zwin vanaf den Oostdijk vertoonde toen ook nog het uitzicht van een waren zeearm, die wij nog kunnen terugvinden op een kaart van de XVIe eeuw en waar wij ook van de XVIe tot de XVIIIe eeuw polders zien tot stand komen.

Voor het eigenlijke Zwin hebben wij nog heel duidelijk kunnen nagaan dat in de XIIIe eeuw zijn bedding vanaf Damme en vooral vanaf Monikerede nog heel breed was, dat er zich

toen nog schorren en polders in vormden op gansch zijn loop. De mond ervan zien wij op de kaarten, van de xvi^e eeuw af tot de xix^e, nog heel breed, met langs beide zijden een groote uitgestrektheid schorren en polders.

Daarbij toonen de teksten ons een voortdurende inkremming — door natuurlijke aanslibbing en indijking — van die waterwegen, tot ze ten slotte in de xix^e eeuw om zeggens heelemaal verdwenen zijn.

Die waterwegen zooals wij ze vinden in de xiii^e eeuw en vooral zooals ze vroeger moeten geweest zijn, kunnen niet het werk der menschen zijn; ze kunnen ook niet ontstaan zijn door watertoevoer van beken en rivieren uit het binnenland, want de volstrekt onbeduidende helling die de grond vertoont in de omstreken van Brugge, laat het ontstaan van stroomen van een zeker belang niet toe, en alleszins zou de watertoevoer en strooming onvoldoende zijn om zulk een breede bedding als b. v. die van het eigenlijke Zwin was, te vormen (1).

Er moet dus een andere oorzaak ten grondslag liggen aan het ontstaan der behandelde waterwegen, en die meenen wij aangeduid te vinden in het boek van den heer R. Blanchard, *La Flandre* (2). Daar toont de schrijver dat door het binnendringen van de zee in de huidige Vlaamsche kustvlakte, omstreeks de v^e eeuw van onze tijdrekening, de inzinkingen tusschen de hooger gelegen plaatsen zouden meer uitgegraven zijn, door het heen en weergaan van het water gedurende de getijden, dat die geulen, die natuurlijk betrekkelijk uitgestrekt kunnen zijn, bij het weer boven water komen van de streek met de zee verbonden gebleven zijn, en zoo een zeearm gevormd hebben (3).

Dit schijnt ons de eenige manier om het ontstaan der behandelde waterwegen uit te leggen. Oorspronkelijk na de besproken overstrooming zal gansch de boven behandelde

(1) Een oogslag op de niveaulijnen (courbes de niveau) van de topografische kaart van België voor de streek tusschen Brugge, Torhout en Tielt zal dit voldoende bewijzen.

(2) bl. 143-146.

(3) ibidem, bl. 147 et sq.

streek één enkele wateroppervlakte gevormd hebben, waar misschien bij laag getij kleine eilandjes boven water kwamen. De geleidelijke terugtrekking alsmede het natuurlijk alluvionement zullen stilaan eilandjes hebben doen oprijzen, die de oorspronkelijke wateroppervlakte zullen ingedeeld hebben zooals wij ze nog in de XIIIe- XIVe eeuw hebben teruggevonden (1). De oudstgekende plaatsen uit de behandelde streek zijn Michem en Oostkerke. De oudste zekere vermeldingen ervan dagteekenen slechts uit de XIe eeuw (2). Dan is Oostkerke reeds parochia, wat toelaat te veronderstellen dat het toen reeds

(1) Het is slechts van de XIIIe eeuw af dat wij beginnen uitvoerige en klare teksten te hebben die ons over de vroegere topografie van de behandelde streek kunnen inlichten.

(2) De echtheid van de akte van graaf Arnulf de Oudere van 961 waarbij hij ten voordeele van het kapitel van Sint Donaas te Brugge het bezit bevestigt van allerlei gronden en inkomsten in verscheidene plaatsen van het vroegere Vlaanderen — en waarin de oudste vermelding van Oostkerke en Michem te vinden zou zijn — wordt betwist. Onze aandacht werd daar op getrokken door onzen meester den Heer Professor F. L. Ganshof. Deze akte is uitgegeven in Miraeus-Foppens, *Opera diplomatica* I, bl. 44 en in GILLIODTS, *Coutume de la Prévôté de Bruges, Origines et développement*, n^o I, pp. 3-8. Er bestaat ook een dergelijke akte van Robrecht van Jerusalem, waarin al dezelfde bezittingen vermeld worden, doch geen woord wordt er gerept nopens de akte van Arnulf de Oudere (Miraeus-Foppens, op. cit. III, bl. 566-567 en GILLIODTS, op. cit. nr. II, pp. 10-15). De Heer F. Vercauteren, leeraar aan het Koninklijk athenaeum te Elsene, die deze akten speciaal onderzocht heeft en er een studie over voorbereidt was zoo vriendelijk ons mede te deelen — waarvoor wij hem hier onzen dank betuigen — dat hij tot het besluit gekomen is dat de akte van Arnulf de Oudere van 961, onecht is, en slechts na 1089 vervaardigd werd met behulp van de akte van Robrecht II van Jerusalem. Deze akte van Robrecht II is een echt stuk en dagteekent van 31 Oktober 1089. Deze tweede oudste bewaarde tekst nopens Oostkerke — de oudste bespreken wij hierna — spreekt onder meer van die plaats als volgt : « In parochia Oostkerka apud Budanflit » ; en « Item in eadem parochia oskerka ». — Voor wat Michem betreft, is ook daar de oudste bewaarde vermelding te vinden : « In Michem xijj men-
ure diurne. » In een tweede akte eveneens van Robrecht van Jerusalem, van 18 Oktober 1089, doet deze graaf aan de abdij van Saint Quentin en l'Île de schenking van : *omnem decimationem nove terre que vulgo wastina vocatur, que ad parrochiam Oskirke pertinet*. Hier is Oostkerke dus eveneens als parochie vermeld en moest dus reeds een zeker belang hebben.

een zekeren tijd van de overstromingen van de zee bevrijd en ook bebouwbaar en bewoonbaar was. Wij mogen aldus veronderstellen dat reeds van in de x^e eeuw betrekkelijk groote stroken grond uit de vroegere wateroppervlakte opgerezen waren.

Oostkerke en Michem met den voortdurend uit het water oprijzenden grond, vormden toen twee eilandjes die de eerste scheiding hebben teweeggebracht in de behandelde streek die vroeger — bij hoog getij althans — één enkele wateroppervlakte uitmaakte. Die scheiding van de vroegere wateroppervlakte door die twee eilandjes (Michem en Oostkerke met de aanpalende grond) heeft het waterwegennet gevormd dat wij in de XIIIe eeuw reeds erg ingekrompen teruggevonden hebben. Aldus moet reeds van in de x^e eeuw de later Oude Zwin genaamde waterweg van de latere Reie en eigenlijk Zwin zijn gescheiden.

Juist vóór Michem zal er toen wellicht nog een andere strook onder water zijn gebleven die de twee hier juist genoemde waterwegen, namelijk het Oude Zwin en de Reie, verbond en waarvan later het Leugen-Zwin nabij Koolkerke zal overgebleven zijn. Tusschen het eiland van Michem en de streek er bij gelegen, en dit van Oostkerke en aanpalende gebied zal een tweede strook onder water zijn gebleven die ook een verbinding heeft gevormd, namelijk tusschen het Oude Zwin en het eigenlijke Zwin, waarvan dan later het Leugen-Zwin nabij Oostkerke overgebleven is.

Naarmate er meer grond aan den invloed der zee ontsnapte komen er ook meerdere plaatsen te voorschijn in de behandelde streek; aldus worden in 1110 in de nabijheid van Oostkerke drie kapellen vermeld, die allen een strook bewoonbare en dus veilige grond veronderstellen, namelijk de kapellen van Moerkerke, van Westkapelle en van Lapscheure (1). Vooral Westka-

(1) * *In Flandriis, super mare, altare de Oskerke, cum ecclesia et quatuor capellis*; ... *secunda de Lapscores*; *tertia de Murkerka*; *quarta de Vuas* [Westkapelle] ». Verder in dien akt vinden wij nog: *Ad Oskerkam super mare*, wat nog een bevestiging schijnt van het feit dat het Zwin als een insprong

pelle ligt gansch in de nabijheid van de mond van het Oude Zwin. In 1127 is er spraak van *fortiores et meliores* te Lapscheure en te Oostkerke ⁽¹⁾, wat een voortdurende vermeerdering van de bevolking en dus ook van den bebouwbaren grond veronderstelt. Omstreeks het midden der XIIe eeuw ontmoet men den naam Reigersvliet in teksten die betrekking hebben op de behandelde streek ⁽²⁾. Er moest toen reeds veel grond zijn nabij den mond van het Oude en het eigenlijke Zwin, en toen bestond ook reeds de derde verbinding tusschen de behandelde hoofdwaterwegen namelijk de waterloop die later Nieuw Zwin werd geheeten.

In 1180 is reeds een stad opgerezen bij de plaats waar de Reie en het eigenlijke Zwin samenvloeden; immers dit jaar werd Damme tot vrije stad met eigen magistraat en recht verheven ⁽³⁾. Er moest toen sedert lang een goed afgescheiden loop voor de Reie en alleszins voor een groot deel van den loop van het Oude Zwin hebben bestaan. Daarbij in de XIe en XIIe eeuw werden reeds overal in de streek dijken aangelegd en zoo kregen die streek en de behandelde waterwegen stilaan het uitzicht dat wij er hebben kunnen terugvinden in de bronnen der XIIIe - XIVe eeuw. Daarbij komen in de XIIIe eeuw Mude (c. 1200), Monikerede (c. 1220), Koolkerke, (c. 1240), Hoeke (c. 1260), te voorschijn, en ten slotte vinden wij ook Sluis (c. 1290) ⁽⁴⁾.

Aan het ontstaan en de evolutie van dit waterwegennet heeft de stad Brugge, zooniet haar ontstaan, dan toch haar ontwikkeling en grooten bloei — en ook haar verval — te danken, en het lot van Damme en de andere kleine stadjes

van de zee werd aangezien. (DUVIVIER. *Actes et documents anciens intéressants la Belgique*, I bl. 322-329).

(1) GALBERT DE BRUGES, *Histoire du meurtre de Charles le Bon* (éd. H. Pirenne, Paris 1891) bl. 81.

(2) DE FLOU, *Woordenboek XIII*, col. 406-407 s. v. *Reigersvliet*.

(3) GILLIODTS, *Coutume de la ville Damme* Nr. I bl. 165.

(4) Over den oorsprong van Damme, Monikerede, Hoeke en Mude, hopen wij later een kleine studie te laten verschijnen. Wat Sluis betreft zie R. HAEPKE. *Die Entstehung der Stadt Sluis*. HANSISCHE GESCHICHTSBLAETTER 1904-1905 bl. 65 et sq.

op het Zwin heeft uitsluitend van de evolutie ervan afgehangen.

Aanhangsel.

1) UITLEG BIJ DE PLAAT.

De oude kaart waarvan wij hier in ons werk een deel reproduceeren bevat gansch de streek ten Noorden en ten Oosten van Brugge. Ze wordt bewaard in het Gruuthuse-museum te Brugge (1). Ze geeft juist het meest op bijzonderheden ingaande deel van de groote kaart van het Brugsche Vrije, die door Pieter Pourbus geschilderd werd tusschen 1562 en 1571, en waarvan de kopij door Claeysens gemaakt (1596-1601) nu nog bewaard wordt te Brugge op het stadhuis (2).

Ze is mogelijks van de hand van Pourbus zelf en dagteekent alleszins uit het einde der xvi^e eeuw.

Het is de beste der bewaarde algemeene kaarten van de behandelde streek, vóór de topografische kaart van Ferraris die volgens de aarddriehoeksmeting vervaardigd werd op het einde der xviii^e eeuw.

Wat nog overbleef van de behandelde waterwegen op het einde der xvi^e eeuw, is er heel goed op weergegeven.

Eerst en vooral het Oude Zwin. Het deel van Brugge over Koolkerke naar Peereboome is gekanaliseerd en maakt het eerste deel uit van het toenmalige nieuwe kanaal van Brugge naar Sluis. Verder zien wij het Oude Zwin voortloopen als een soort afleidingskanaal ten Westen van Oostkerke en ten Oosten van Westkapelle, waar heel duidelijk de dijken van den kleinen

(1) Ik neem hier de gelegenheid te baat om den Heer P. Van Damme van den Kolonialen en Zeevaartkring van Brugge te bedanken, omdat hij zoo vriendelijk was mij fotos van oude kaarten van de behandelde streek te laten gebruiken, en mij zoo een grooten dienst bewezen heeft.

(2) Over de kaart van Pourbus, de manier van werken enz., zie *Notice sur la carte géographique et héraldique du Franc de Bruges, ouvrage de Pierre Pourbus*, ANNALES DE LA SOCIÉTÉ D'ÉMULATION, 1850, bl. 254-315. Een tekening van de groote kaart van het Brugsche Vrije is bij deze bijdrage gevoegd.

zeearm die den mond van het Oude Zwin uitmaakte te zien zijn. De Reie van Brugge naar Damme is duidelijk weergegeven.

Van Damme af naar Sluis zien wij twee gelijklopende waterwegen die door zeer onregelmatige dijken ingesloten zijn. De onderste onregelmatige en nog al breede waterloop is hetgeen overblijft van het Zwin. De bovenste regelmatige waterloop is het kanaal dat tusschen 1548 en 1564 gegraven werd ten Westen van het Zwin. Van nabij Sluis is het Zwin nog zeer breed, en voorbij Sluis heeft het nog de groote afmetingen van een zeearm. Op de linkerzijde ervan is een breede strook schorren aangeduid.

Het kanaal Brugge-Koolkerke-Peereboome is in verbinding met het kanaal Damme-Sluis door het gekanaliseerde Leugen-Zwin tusschen Peereboom en Lembeke (nabij het latere Beckaf).

Ook de Lieve van Damme tot Moerkerke is goed weergegeven.

Het nieuwe Zwin is aangeduid als de *waterganc van Reigaertsvliet* (boven Hoeke).

2) UITLEG BIJ DE KAART.

De kaart die bij onderhavig werk is gevoegd, is opgemaakt volgens de huidige topografische kaart van België op 1/40.000^e (1). Wij hebben de dorpen alsook enkele waterlopen, wegen en plaatsen er op aangeduid voor zoover ze noodig waren om de ligging van de vroegere meestal verdwenen waterlopen en plaatsen waarover wij gehandeld hebben te kunnen duidelijk maken.

Wij hebben over 't algemeen de aangenomen teekens (signes conventionnels) van de gebruikte kaart niet gevolgd. Wegen, waterlopen en kanalen hebben wij zonder onderscheid met een dunne lijn aangeduid. De namen die nu nog voorkomen op de voormelde kaart en dus nog goed gekend zijn hebben wij meestal met drukletter aangeduid. De vroegere waterwegen die niet meer op de kaart aangeduid staan hebben wij dan met

(1) Feuilles 13 (Bruges) en 5 (Westcappelle).

veel zwaardere lijnen aangeduid. De namen ervan alsook deze van niet meer gekende plaatsen, waarvan wij boven de ligging hebben bepaald, werden met zware cursieve letters aangeduid.

Benevens de watering *tusschen beeden Zweenen*, waarover wij reeds een woord zeiden ⁽¹⁾, hebben wij ook nog het kanaal rond de Zeuge (nabij Damme) op onze kaart geplaatst, waarover wij hier niet gesproken hebben, maar die wij in een volgende bijdrage hopen te behandelen.

Résumé.

Gilliodts van Severen qui le premier a étudié le réseau hydrographique au N. E. de Bruges en utilisant des documents qui pouvaient lui permettre d'y voir clair, n'a fait qu'embrouiller la question. Il a voulu soutenir de toutes façons qu'il n'y avait qu'une seule branche, allant de Bruges par Damme, Monikerede, Hoeke, Mude et l'Écluse à la mer, et qui s'appelait toute entière le Zwin. C'est ainsi qu'il a inventé de toute pièces que la Reie était un canal creusé au XIIIe siècle, et que l'Oude Zwin n'était que l'ancien lit du Zwin.

Nous basant sur les plus anciens textes, les meilleurs textes postérieurs — parmi lesquels nous citons les *ommeloozers* (terriers), espèces de registres cadastraux des waterings ou des possessions d'un établissement religieux — et les anciennes cartes, nous avons réétudié la question et nous sommes parvenu à déterminer avec assez bien de précision, l'état de ce réseau hydrographique au N. E. de Bruges au XIIIe siècle, de sorte que nous avons pu tout indiquer sur la carte topographique actuelle de la Belgique au 1/20.000^e, et sur une carte faite d'après la carte topographique au 1/40.000^e, jointe au présent travail.

Il se composait essentiellement de trois cours d'eau principaux formant deux grandes branches, dont l'une se jetait dans l'autre vers la fin du parcours de celle-ci. Ces deux branches principales étaient reliées entre elles par trois cours d'eau secondaires.

(1) d, XII, 3-4 bl. 1052 nota 1,

Dans une petite digression, nous insistons, avec des exemples à l'appui, sur le fait que le mot *zwin* ne signifie pas en premier lieu, comme beaucoup le pensent, un ancien bras de mer reliant Bruges à la mer, mais qu'il a simplement le sens général de cours d'eau. Il y avait notamment des dizaines de cours d'eau aux environs de Bruges appelés *Zwin* au XIIIe-XIVe siècle et actuellement on en trouve encore des dizaines portant ce nom.

I. La première partie traite *les cours d'eau principaux*.

A. L'*Oude Zwin* (Ancien Zwin) qui formait la première branche du réseau en question, partait de Bruges près de l'ancienne porte Saint Léonard et près de l'ancienne Speipoort à un endroit disparu dans le Bassin actuel de la ville. Il allait par Koolkerke, passait ensuite à une certaine distance à l'ouest du territoire de Damme et à l'ouest du village d'Oostkerke, pour se jeter au nord-est de Westkapelle à un endroit appelé Reigersvliet, dans un petit bras de mer, qui atteignait l'embouchure du Zwin proprement dit à l'Hazegras actuel.

De Bruges à Reigersvliet — où il semble y avoir eu deux écluses, l'une Quintin sluus, située à 300 mètres au sud-ouest de l'endroit appelé actuellement Schapenbrug, et l'autre (Oude Sluuse) qui serait une écluse ayant appartenu, tout au moins partiellement, à la ville de Bruges, située à environ 80 mètres au sud-ouest du même endroit — l'Oude Zwin ne présentait au XIIIe siècle que l'aspect d'un canal d'évacuation. Cependant la présence de polders le long de son cours prouve qu'il était beaucoup plus large auparavant. Au delà de l'Oostdijk et du Kalverkeedijk (à 300 mètres environ au sud-ouest de Schapenbrug), il était continué par un petit bras de mer, qui primitivement n'était pas considéré comme faisant partie de l'Oude Zwin, et que nous rencontrons en 1426 sous le nom de *eaue appelée le Vliet de Reyghervliete* et vers 1500 sous celui de *havene van Reyghersvliete*

Sur cet Oude Zwin primitif ou la partie présentant l'aspect d'un canal, la ville de Bruges exerçait des droits et semble même avoir possédé tout le cours d'eau. Ce fait ci et le fait que nous voyons que l'Oude Zwin se prolongeait à l'intérieur de la ville

de Bruges par une *Oude Reie* (ancienne Reie) et qu'en 1127 il était possible d'arriver en bateau des environs du bourg de Bruges jusqu'à Michem, endroit situé sur l'Oude Zwin, nous fait croire qu'avant l'utilisation de la Reie ou le cours d'eau allant de Bruges à Damme, et du Zwin proprement dit pour la navigation de Bruges à la mer, cette ville se sera servie peut-être de la voie plus directe que présentait l'Oude Zwin, qui devait être d'ailleurs beaucoup plus large et plus profond au XIIe siècle et avant.

B. *La Reie en aval de Bruges*, ou premier tronçon de la deuxième branche, partait de Bruges près de la Speipoort à quelques dizaines de mètres de l'Oude Zwin, et allait directement à Damme suivant un cours plus ou moins parallèle à celui de l'Oude Zwin. A quelques mètres derrière l'hôtel de ville de Damme, elle se jetait dans le Zwin proprement dit. Comme c'était le cas pour l'Oude Zwin, la Reie doit avoir été beaucoup plus importante avant le XIIIe siècle. Sur ses rives, on trouve également des marais et des polders. Rien ne prouve que c'était un cours d'eau artificiel. La Reie appartenait à la ville de Bruges, qui s'en servait pour la navigation, qui était réglée par une écluse que cette ville possédait à Damme.

C. *Le Zwin*, deuxième tronçon de la seconde branche du réseau et le cours d'eau le plus important de tous, partait de Damme où il recevait la Reie, dans la direction Est, jusque près de l'endroit où s'est fondé l'Écluse. De là il tournait vers le Nord et se jetait dans la mer par une très large embouchure entre Knokke et Kadsand.

Au XIIIe siècle l'expression *Portus Zinival* ou *Zwin*, avait un sens spécial. Elle désignait notamment toutes les petites villes situées sur le bras de mer en aval de Damme : Monikerede, Hoeke, Mude (Sint Anna ter Muiden) et plus tard l'Écluse. Damme était souvent compris dans cette dénomination générale.

A cette époque, le Zwin présentait encore sur tout son parcours l'aspect d'un bras de mer, et était parfois considéré tout simplement comme une prolongation de la mer. Alors nous voyons sur tout son parcours se former des schorren et des polders.

Le Zwin n'appartenait pas à la ville de Bruges.

Ces trois cours d'eau principaux qui formaient deux branches, enfermaient une espèce d'île où nous trouvons encore trois cours d'eau de moindre importance qui les reliaient. Nous les traitons dans une deuxième partie.

II. *Les cours d'eau secondaires.*

1° *Le Leugen-Zwin près de Koolkerke*, reliait l'Oude Zwin à la Reie.

2° *Le Leugen-Zwin à Oostkerke et Monikerede*, reliait l'Oude Zwin au Zwin proprement dit et allait de Peereboom à Beckaf (Monikerede).

3° *Le Nieuw Zwin (Nouveau Zwin)* venait d'Oostkerke à l'ancien fort Saint Donat et reliait également l'Oude Zwin au Zwin proprement dit, c'est l'actuel canal de Hoeke.

Conclusion.

Tous ces cours d'eau ayant été beaucoup plus larges et plus importants primitivement (avant le XIIIe siècle), nous constatons qu'ils ne peuvent pas être le résultat du travail des hommes. D'autres part ils ne peuvent pas avoir été formés par l'écoulement des eaux de pluie des environs de Bruges, car la pente presque nulle du sol dans la région très peu étendue qui aurait dû leur servir de bassin, n'aurait jamais donné lieu à la formation de cours d'eau de l'importance du Zwin proprement dit. La seule explication qui nous reste pour leur origine est celle donnée par M. Raoul Blanchard dans son ouvrage *La Flandre*, notamment l'invasion marine dans la plaine flamande au Ve siècle de notre ère ou transgression dunkerquoise.

A mesure qu'après cette inondation les eaux se sont retirées, les endroits les plus élevés ont été définitivement à l'abri des eaux, tandis que les dépressions devenues plus profondes par l'action des marées sont restées submergées. Peu à peu par l'alluvionnement naturel, ces schorren formant d'abord de petites îles au milieu de la surface submergée se sont accrus et ont divisé cette surface d'eau. Les premières localités qui apparaissent dans la région étudiée, sont Oostkerke et Michem, qui au XIe siècle ont déjà une certaine importance.

L'apparition de ces deux localités et l'accroissement progressif des terres émergées ont fini par créer, au milieu de ce golfe, cette longue île et par former au N. E. de Bruges ce réseau hydrographique avec ses deux branches principales et trois cours d'eau secondaires reliant ces deux branches, tel que nous avons pu constater qu'il existait au XIIIe siècle.

C'est à la formation et à l'évolution de ce réseau que la ville de Bruges a dû son grand développement économique — et aussi sa décadence — et c'est de l'évolution de ce réseau également qu'à dépendu entièrement l'existence de Damme qui s'est formée vers le troisième quart du XIIIe siècle, ainsi que de toutes les petites villes en aval de Damme, nées dans le courant du XIIIe siècle.

Ant. DE SMET.